

פתיחה

אחת לשנה, מסיימים את קריאת חמשת חומשי התורה ושמחים בשמחתה. מהו מקורו של חג 'שמחת תורה'? ככל הנראה מקורו בבבל ולא בארץ ישראל. הסיבה לכך היא, שבעוד שבבל היו מסיימים את התורה כל שנה במועד אחד, בארץ ישראל כל מקום סיים במועד אחר, ולאחר לפחות שלוש שנים, וכפי שכתוב בספר **חילופי המנהגים** (ס' מז – מח):

"אנשי בבל עושין שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות. ובכל מדינה ומדינה, עיר ועיר, קורין בפרשה אחת. ובני ארץ ישראל אין עושין שמחת תורה אלא לשלוש שנים ומחצה, וביום שישלימו הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה."

ראיה נוספת לכך, שבארץ ישראל היו מנהגים שונים לקריאה בתורה היא, שבעוד שבספר חילופי המנהגים כתוב, שבארץ ישראל היו מסיימים את התורה אחת לשלוש שנים ומחצה, הגמרא במגילה (כ"ט ע"ב) אומרת, שהיו מסיימים את התורה כל שלוש שנים. כידוע, בשמחת תורה נוהגים לרקוד עם התורה ולמחוא כפיים, בעקבות כך נעסוק בסוגיה המשותפת לשבת ולשמחת תורה, האם מותר למחוא כפיים בשבת וביום טוב. כמו כן בעקבות כך נעסוק במחלוקת האחרונים, האם מותר לשאת ספר תורה עם פעמונים, מעשה הגורם להשמעת קול.

שירים וריקודים בשבת

האם מותר למחוא כפיים בשבת? הגמרא במסכת עירובין (ק"ד ע"א), מביאה מחלוקת בין האמוראים, האם מותר לדפוק על הדלת בשבת. כאשר מדובר בקול של שיר, כמו תיפוף על תופים וכדומה - אין מחלוקת בין הפוסקים שיש בכך איסור, גזירה שמא יתקלקל הכלי ויבואו לתקנו. נחלקו האמוראים, האם מותר לדפוק על הדלת כאשר רוצים להיכנס:

לדעת עולא גם פעולה זו נאסרה, ומשום כך נזף באדם שעשה כך. הסברא ככל הנראה בשיטה זו, שאחרי הכל משתמשים בדלת בשביל להשמיע קול מיוחד. רבה חלק עליו, וסבר שדפיקה על דלת שרק באה להסב תשומת לב ולא לגרום לנגינה ממש - מותרת. על שיטתו של רבה, מקשה הגמרא שתי קושיות:

קושיה ראשונה: מדוע לשיטתו הברייתא אוסרת למחוא כפיים כדי להבריא את העופות?! הרי לא מדובר בקול של שיר, אלא עשיית רעש בלבד! הגמרא מתרצת, שבאמת מעיקר הדין מותר למחוא כפיים להרחיק את העופות, והסיבה שבכל זאת דבר זה נאסר הוא, מחשש שמא האדם מלהט הרחקת העופות ייקח אבן לזרוק עליהם, ובלשונה:

"אמר רבה: לא אסרו אלא קול של שיר." איתביה (= קושיה): המשמר פירותיו מפני העופות ודלעיו מפני החיה - משמר כדרכו בשבת, ובלבד שלא יספק ולא יטפח ולא ירקד כדרך שהן עושין בחול. מאי טעמא לאו דקמוליד קלא, וכל אולודי קלא אסיר! אמר רב אחא בר יעקב: לא, גזירה שמא יטול צרור."

קושיה שנייה: מדוע לשיטתו הברייתא אוסרת על הנשים לשחק עם תפוחים בשבת? הרי כאשר התפוחים מתנגשים במהלך המשחק לא מדובר בקול של שיר, ובפשטות מוכח שגם עשיית רעש בלבד נאסר. דוחה הגמרא ואומרת, שהסיבה שאסור לשחק בתפוחים היא לא בגלל הרעש שהתפוחים עושים, אלא בגלל החשש שישוו המשחקים גומות בעפר.

מחלוקת הפוסקים

בעקבות מחלוקת האמוראים, נחלקו הראשונים והאחרונים:

א. דעת רוב הראשונים וביניהם **הרי"ף** (לה ע"ב), **הרמב"ם** (שבת כג, ד) ו**הרא"ש** (י, כ) שהלכה כדעת רבה, שרק עשיית קול שיר ממש נאסרה, אבל דפיקה בדלת – מותרת. הטעם לפסיקה זו הוא, שכפי שראינו הגמרא דנה בשיטת רבה ומקשה עליו קושיות, משמע שהלכה כמותו. כך פסק להלכה **השולחן ערוך** (או"ח שלח, א), ו**ערוך השולחן** (שם), ובלשונו:

"יש פלוגתא דעולא סבר דכל מין קול אסור בשבת אפילו קול שאינו של שיר כגון להכות על הדלת לפתוח וכיוצא בזה. ורבה סבר דלא אסרו אלא קול של שיר הנשמע כעין שיר בנעימה ובנחת, והרי"ף והרמב"ם והרא"ש פסקו כרבה דדוקא קול שיר, וזהו שכתב רבינו הבית יוסף בסעיף א' השמעת קול בכלי שיר אסור אבל להקיש על הדלת וכיוצא בזה מותר¹."

ב. בניגוד לדעת כל הראשונים הנ"ל, **רבינו חננאל** (עירובין קד) פסק, שכל עשיית כל באמצעות חפץ אסורה, ומשום כך אסור גם לדפוק על הדלת בשבת, וכן פסק להלכה **הגר"א** (שלח, א). בטעם הדבר נימקו, שמכיוון שמדברי הירושלמי (ביצה ה, ב) משמע שכל השמעת קול בשבת אסורה, ואפילו השמעת קול חסר - כך יש לפסוק.

להלכה מכיוון שהשולחן ערוך והרמ"א פסקו להקל (ומדובר בספק דרבנן), מותר לכתחילה לדפוק בשבת על דלת של בית, כדי שהנמצאים בבית ישימו לב שהגיע אורח. משום כך גם כתב **המשנה ברורה** (שם, ב), שאין בעיה לדפוק על כוס זכוכית כדי להסב את תשומת לב הנוכחים, כי לא מדובר בהשמעת קול של זמר, אלא בקול דפיקה בעלמא.

מחייאת כפיים בזמן הזה

כפי שצינו בפתיחה, כולם מודים שאסור להשמיע בשבת קול של זמר. לכאורה לפי זה, אסור גם למחוא כפיים בעת ששרים, לדפוק על השולחן לפי הקצב וכדומה, שהרי מדובר בקול של שיר, אך למעשה רבים לא מקפידים על כך. אמנם, לא רק בזמנינו לא מקפידים בכך, ובזמן הגמרא (ביצה ל ע"א) היה המצב דומה. האם בכל זאת יש מקום בכל זאת להקל בזמן הזה?

¹ **הרמ"א** הוסיף, שמותר גם לשרוק בשבת, כי רק מעשה ממש של השמעת קול נאסר. **הרב מרדכי אליהו** בעקבות **החיד"א** (ברכי יוסף ס' שלח) כתב, שנהגו לאסור לשרוק בשבת שיר של זמר (ורק שריקה שאין בה שירה מותר). כמו כן **ערוך השולחן** (שם, ס' ק"ז) נקט, שמותר לשרוק באמצעות האצבעות, מכיוון שהאצבעות אינן נחשבות כלי (וכן מסתבר), ו**המשנה הלכות** אסר (ד, נב).

א. **התוספות** (שם ד"ה תנן) כתבו, שאכן האיסור למחוא כפיים ולרקוד נהג רק בזמן הגמרא, שהיה חשש שבעקבות הריקוד יבואו לתקן כלי שיר, אבל בזמנינו שאין חשש כזה, מותר למחוא כפיים ולרקוד בשבת. כיצד יכלו לבטלה גזירה מזמן הגמרא? **האגרות משה** (ב, ק) תירץ, שמדובר בגזירה שלא פשטה בציבור, ומסתמא אם רוב פוסקי הדור היו מתכנסים - הגזירה היה בטילה.

ב. שאר הראשונים לא הזכירו את היתר התוספות, ונקטו כדבר פשוט שיש לאסור גם בזמן הזה למחוא כפיים, גזירה שמא יתקנו את כלי השיר במהלך הנגינה. אמנם, כפי שמצינת הגמרא והם פסקו להלכה, מותר למחוא כפיים בשינוי, מכיוון שהשינוי יזכיר שאין לתקן את הכלי במקרה בו התקלקל.

להלכה

א. להלכה **השולחן ערוך** (שלט, ג) פסק כדעת רוב הראשונים, שגם בזמן הזה אסור למחוא כפיים, והגזירה בעודה עומדת (אך בשינוי מותר). ב. **הרמ"א** (שם) כדעה ראשונה הביא את דעת האוסרים וכפסק השולחן ערוך, אבל כדעה שנייה הביא את דעת התוספות שמתירים, וכתב שעל כך סומכים המקילים, ובלשונם:

"אין מטפחין להכות כף אל כף, ולא מספקין להכות כף על ירך, ולא מרקדין, גזירה שמא יתקן כלי שיר. ולספק כלאחר יד, מותר. הגה (= רמ"א): והא דמספקין ומרקדין האידנא ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין. ויש אומרים דבזמן הזה הכל מותר, דאין אנו בקיאים בעשיית כלי שיר וליכא למגזר שמא יתקן כלי שיר דדבר דלא שכיח הוא ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל."

גם באחרונים נחלקו הדעות: הפוסקים הספרדים וביניהם **כף החיים** ו**הילקוט יוסף** פסקו כשולחן ערוך שאסור, וכן כתבו גם **שולחן ערוך הרב** (שם, ב), **המשנה ברורה** (שם, י), ו**השמירת שבת כהלכתה** (זט, מג). לעומת זאת **ערוך השולחן** (שלט, ט), וכן **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה שם), פסקו שיש להקל בזמן הזה וכדעת הרמ"א, וכפי שנוהגים רבים.

מחאת כפיים במקום מצווה

עד כה, הדיון עסק במחאת כפיים שלא במקום מצווה, דנו הפוסקים האם במקום מצווה התנאים שונים. **הבית יוסף** (שם) הביא בשם **המהר"י קולון**, שבשמחת תורה מותר למחוא כפיים "דנהגו בו היתר משום כבוד התורה":

א. לכאורה, כמו שמותר בשמחת תורה למחוא כפיים משום שמדובר במקום מצווה, כך יהיה מותר בכל שמחת מצווה כמו בסעודות שבת, נישואין וכדומה. למרות זאת, נקטו אחרונים רבים וביניהם **המשנה ברורה** (שם ס"ק ח), **הרב מרדכי אליהו** (מאמר מרדכי ד, כה) ו**הילקוט יוסף** (שלח, ה), שהיתר הבית יוסף נאמר במקום שמחת תורה דווקא ולא בשאר שמחות.

ב. לעומת זאת בשו"ת **דבר יהושע** (ב, מד) ובעוד מספר פוסקים מובא, שמאז התפשטות החסידות שהדגישה את מעלת השמחה בעבודת ה', מותר לרקוד ולמחוא כפיים בשבת כחלק מעבודת ה'. כמו כן יש להוסיף את דעת **הים של שלמה** (ביצה ה, ו), שבצירוף דעת התוספות שהגזירה בטלה לגמרי בזמן הזה - ניתן להקל במקום מצווה.

כלי של רעש

עד כה ראינו את המחלוקת, האם מותר לעשות רעש שאינו של שיר באמצעות הידיים, דפיקה על דלת, מחאת כפיים וכדומה. נחלקו השולחן ערוך והרמ"א, האם כשם שמותר לדפוק בשבת על הדלת באמצעות הידיים (וכדעת עולא שקול שאינו של שיר הותר), כך מותר לדפוק על הדלת במכשיר המיועד לכך:

א. **השולחן ערוך** (שם) סבר שיש להקל בעניין זה, מכיוון שהראשונים אסרו רק קול זמר, ואילו כאן דופקים על הדלת דפיקה שאין בה כוונה לעשות קול של שיר. ב. **הרמ"א** בעקבות **האגור** חלק ופסק שאסור, ובטעם הדבר נימק, שכאשר הראשונים פסקו שרק קול שיר מותר, כוונתם הייתה לעשיית באמצעות קול הידיים, אבל עשיית קול שאין בו משמעות באמצעות כלי - נאסר.

אף על פי כן בשעת הדחק, למשל במקרה בו אדם נתקע מחוץ לבית ואין לו אפשרות להיכנס, אלא אם כן ידפוק בדלת בכלי המיועד לכך, גם האשכנזים יכולים לסמוך על השולחן ערוך שהקל. כמו כן, אם במהלך השבוע רגילים בדרך כלל להשתמש בפעמון חשמלי, פסק **הרב וואזנר** (ט, עו), שמותר להשתמש גם במקוש שעל הדלת, כי הוא לא נחשב כלי המיועד לעשות רעש².

ספר תורה עם רימונים

א. בעקבות הרמ"א שאסר לדפוק בברזל על הדלת בשבת כתב **הט"ז** (שם, א), שאסור לתלות פעמונים על ספרי התורה והפרוכת, כי למרות שאין כוונת נושא הספר לעשות קול של שיר, אחרי הכל מדובר בכלי העשוי לעשות רעש, שכפי שראינו בניגוד למחאת כפיים נאסרה בכל עניין.

ב. **המגן אברהם** (שם, א) ו**הש"ך** (יו"ד) חלקו על דברי הט"ז. הם טענו שמכיוון שלדעת השולחן ערוך מטרת הפעמונים לעשות רעש בלבד ולא קול נעים של נגינה - אפשר לסמוך על שיטתו. עוד הוסיפו וכתבו, שמדובר בצורך מצווה (שהציבור יקומו לכבוד ספר התורה), ייתכן שגם הרמ"א יקל, ורק בדפיקה על דלת יאסור, ובלשון **שולחן ערוך הרב** (שם, א):

"מותר לתלות בשבת על הפרוכת רצועה שבה תלויים פעמונים, כדי להשמיע קול לאנשי בית הכנסת בשעה שמוציאים הספר תורה כדי שישמעו ויקומו, שאף שזה התולה הפעמונים מתכוין שישמיעו קול בשעת פתיחת הארון, מכל מקום הוא אינו מתכוין כלל כדי להשמיע קול, ואף אם היה מתכוין לכך אין לאסור, כיוון שהוא צורך מצוה שישמעו העם ויקומו."

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו³...

² **המגן אברהם** הוסיף, שאם יש פעמונים תלויים על הדלת מותר לפותחה, מכיוון שאין כוונת הפותח לעשות רעש. **האליה רבה** ו**הט"ז** חלקו על דבריו, מכיוון שאחרי הכל מדובר בכלי שיר, שאפילו לדעת השולחן ערוך יש איסור. למעשה במקום הצורך ניתן לסמוך על **המגן אברהם**.

³ **מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com**